

múlt század közepén országleírásában még Fényes Elek is kiemelte a Tihanyi család kertjét. Eltérés volt a két réteg lakáskultúrájában is: nemesi bútoroknak mondják a díványt, a jobbágycsaládoknak csak a lócára futotta. A régi Csépa is kismemesi község volt. Közelmúltjának sok vonatkozása nemesi jogállásával függött össze.

A két település, Ebeck és Csépa kultúrája között van néhány apró, ám nagyon lényeges azonosság. Közülük most csak a kenyérsütéskor kitüremkedett rész *ragancs* nevét említem.

Kétszázötven év nagy idő. A nagy időbeli és tárbeli távolság a származás emlékét elhalványította, elmosta. Ám nem volna fölösleges, ha a kései leszármazottak mindkét tájon, a tiszazugi Csépán és az Ipoly mentén is az elszakadt szálak újrászodrásán fáradoznának. Csépa és Ipolynyék például. Emberségben, magyarságban nagy haszna származhatna belőle mindkét közösségnek.

Barna Gábor

A csallóközi Gúta hagyományairól*

Gúta településtörténete

Gúta a Kisalföldön, a Kis-Duna és a Vág folyó összefolyásánál fekszik, jelenleg több mint 11.000 lakost számláló település.

Első okleveles említése 1268-ból származik *Guta* alakban, majd 1278-ban ismét ebben az alakban fordul elő. 1281-ben Gutha formában említi egy oklevél mely szerint a Szemere nemzetségbeli Bos comes fia Bertalan comes, öccse Iwanka beleegyezésével gútai földjét 2 halastóval az érsek földje között az érseknek adta. Ettől az időtől számítva egészen a jobbágyfelszabadításig Gúta folyamatosan az esztergomi érsekség birtoka.¹ A Gúta helynév puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév német eredetű, a Gut-Keled Árpádkori nemzetség nevéből.²

Egy 1497-ben kelt oklevélben Gútát már mint mezővárost (Oppidi Guttha) említik. Az oklevél szerint Thomas Amadeus de Ferrard esztergomi érseki helynök megállapítja, hogy az érsekséghez tartozó gútai polgárok szálláspénz címén 2 forintot, census (adó) címén pedig 88 forintot fizetnek két terminusban Szent György és Mihály ünnepére.³

A mezővárosi kiváltságok közül meg kell említeni Lajos király 1525-ben kelt oklevelét mely szerint Gúta lakói az egész országban mentesülnek a vámok, és harmincad fizetésétől a hidakon és szárazon egyaránt.⁴ 1557-ben Ferdinánd magyar királytól kapják azt a kiváltságot, mely szerint a gútai lakosokat a város bíróján és tanácsán kívül senki nem ítélteti el, és jószágát le nem tartóztathatja.⁵ 1725-ben Károly királytól négy országos vásár rendezésének jogát is elnyeri a város.⁶

Gúta fekvéséről el kell mondani, hogy a XVI. században még nem a mostani helyén, a csallóközi részen, hanem a Vág túlsó partján feküdt. Ezt ábrázolja Lázár deák 1528-ban keletkezett kéziratós térképe is. Ezt a területet ma a határban a Nagygúta helynév

* A Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályán 1996. áprilisában elhangzott előadások szerkesztett szövege. (Szerk.)

¹ Györffy György: Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza. III. 419.

² Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. 231., 249.

³ Másolata az Állami Járási Levéltárban, Komárom (Štátny okresný, Komárno)

⁴ Másolata az Állami Járási Levéltárban, Komárom (Štátny okresný, Komárno)

⁵ Másolata az Állami Járási Levéltárban, Komárom (Štátny okresný, Komárno)

⁶ Másolata az Állami Járási Levéltárban, Komárom (Štátny okresný, Komárno)

jelöli. A mostani város helyén is létezett egy település, Kisgúta néven. Van még egy Ógúta helynév is a gútai határ szomszédságában; ma ez a naszvadi kataszterbe tartozik; ennek eredetéről azonban semmi biztosat nem tudunk, a szájhagyomány szerint ez volt Gúta legrégibb helye.

A török uralom alatt Gúta két fontos végvár, Komárom és Érsekújvár közelében fekvő, többször került török fennhatóság alá. 1570-ben a török adóösszeírók Nagyútán név szerint 101 fölntő férfit és 40 házat, míg Kisgútán 19 férfit és 17 házat írtak össze.⁷

1663-ban a törökök elfoglalják Érsekújvárt és a portyázó törökök felégetik Nagyútát, ezután költözik át a város végleg mai helyére. Ezt ábrázolja Priami-Merian 1664-ben keletkezett rézkarca.⁸ A rajzon látható a Vág és Duna összefolyásánál egy erődítmény, amelyet a helybeliek csak Békavárnak neveznek. Keletkezéséről keveset tudunk, valószínűleg a török ellen épült földvár volt. Bél Mátyás kéziratban maradt leírásában is már csak az erőd maradványairól beszél az 1730-as években.⁹ Ma már csak néhány földhányás jelzi egykori létét. A XIX. században nagy árvizek idején temetőül használták ezeket a halmokat a gútaiak. A vár egykori alaprajza szolgál alapmotívumként a város 1994-ben felavatott új címerében.

A török kiűzése és a kuruc felkelések leverése után Gúta mezővárosi kiváltságait VI. Károly király megerősíti és újabakkal bővíti. Jelentős fejlődésnek indul ebben az időben, és az 1780-as években már 3500 lakosa volt.¹⁰

A késői feudalizmus időszakában Gúta mezővárosi jogállással bírt és az esztergomi érsekség birtoka volt. A mezőváros olyan település, amely jogilag a szabad királyi város és a jobbágyfalu között állt. A magyarországi mezővárosok kiváltságaikat a nagyrészt a XV. században kapták. A földesúri alávetettség következtében a mezővárosok lakói tulajdonképpen jobbágyok voltak, de városi jellegű kiváltságaik révén jogállásuk és életlehetőségeik tekintetében különböztek a jobbágyfalvak népétől. Leginkább parasztpolgároknak nevezhetők. Sok mezővárosnak, így Gútának is fontos kiváltsága volt; mint azt az egyik előbb idézett oklevél is bizonyítja; hogy lakói a földesúri szolgáltatásokat közösen, pénzben fizethették. Nem kellett híd- és vámpénzt fizetniük sehol az országban, és fölöttük minden vétség esetén a város bírái ítéleztek. E-kiváltságok révén alakult ki a város lakóiban egy sajátos gútai „mi” tudat. Magukat mindenkitől különbözőnek tartották, viseletük, gazdálkodásuk, közigazgatásuk elüt a környék falvaitól. Az idősebb emberek még századunk közepén is a nemzet szó alatt a „gútai nemzetet” értették.

Az mezővárosi önkormányzat és vezetőinek megválasztásában a földesúr szerepe jelentős volt, például ő, illetve a tisztartója választotta ki és terjesztette be a három jelöltet a bírói posztra. A mezővárosi önkormányzatnak a város életében igen nagy volt a szerepe. A földesúri hatalomból következő funkciók egy jelentős részét, gazdasági, közigazgatási és bíraskodási téren az érsekség a városi bíró és az elöljáróság útján gyakorolta.

Az önkormányzat hatáskörét három csoportra oszthatjuk: igazgatási, igazságszolgáltatási és gazdasági, valamint a közösség képviselője. A bíraskodás ebben az időben még nem vált el a közigazgatástól. Minden olyan ügy, mely nem az egyes ember magánügye volt, valamilyen formában kihatott a közösségre – legyen az akár a magánélet szférája is – ennek az intézménynek a hatáskörébe tartozott. Az erkölcsi kihágástól a gazdasági élet megszervezésén keresztül a külső kapcsolatok fenntartásáig és

⁷ Fekete Lajos: Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. 138., 161.

⁸ Magyar Néprajzi Lexikon. 3.612.

⁹ Bél Mátyás: Notitia Hungariae novae historico-geographica c. kézirat munkája az esztergomi Primás Levéltárban

¹⁰ Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). 72-73.

ápolásáig minden ennek az intézménynek az ellenőrzése alá tartozott. Különösen fontos kiemelni a gazdasági élet irányítását (adóbeszedés, rétek felosztása, csordakilajtás stb.). Igen nagy volt a földközösség jelentősége, hatalmas kiterjedésű legelők voltak a jobbágyok osztatlan tulajdonában a város is jelentős rétekkel földekkel rendelkezett. Munkájában az önkormányzat a földesúri rendeleteken kívül elsősorban a helyi jogszokásokra támaszkodott.

Az önkormányzat évente megválasztotta a város cselédeit, több épületet és intézményt, így például iskolát tartott fenn. Rendeleteket adott ki a rétek használatáról, a piaci rendtartásról, tűzvédelemről stb.¹¹

Gúta gazdálkodásában ebben az időben az alacsony fekvésű mocsaras határ miatt; mely hatalmas kiterjedésű volt, elérte a 20 000 kataszteri holdat; a földművelésnek csekély szerepe volt, a lakosság elsősorban külterjes állattartásból, rétgazdálkodásból, gyümölcsstermesztésből és halászatból élt.

A feudalizmusnak az utolsó szakaszában Gúta igyekezett szabadulni a földesúri fennhatóság alól, ez egy állami hatóság előtt folytatott birtokper és gyakran fel-fel lángoló, néha tettelegességig fajuló népmozgalom formájában nyilvánult meg. A nép egykori vélt kiváltságaira támaszkodva próbált szabadulni az érsekség fennhatósága alól.¹²

A város fejlődésére a XIX. század első felében a lakosság számának gyors, egyenletes növekedése volt a jellemző. Jelentősebb időtálló építmények alig születtek. Ebben az időben már megkezdődtek a vízszabályozási és ármentesítési munkálatok, ezek azonban annak ellenére, hogy jelentős terheket róttak a városra csekély eredményt hoztak.

A szabadságharc idején 1849 júniusában a vágmenti harcokban kisebb csatározásokra került sor a város határában. Gútától néhány kilométerre északra Aszódpusztánál volt a magyar sereg tábora ahol Görgey és Klapka tábornok is megfordult.¹³

A jobbágyfelszabadítás, de elsősorban a kiegyezés után Magyarország gyors fejlődésnek indult. Az átalakulás fontos eleme volt a közigazgatás átszervezése. A bíraskodást elválasztották a közigazgatástól, törvényekkel szabályozták a községek és a megyék jogállását. A megyék nagy befolyással bírtak a községek életébe és a községek önkormányzata egyre több funkciótól volt kénytelen megválni. Gúta a községi törvény értelmében nagyközségi rangot kapott. Az orvosi ellátás javulása következtében a lakosság lélekszáma rohamosan növekedett a monarchia évtizedeiben. Gútán a múlt század végén, századunk elején 8-10 gyermek sem számított ritkaságnak családonként.

Gúta lakossága ebben az időszakban a következőképpen alakult:¹⁴

1869	1880	1890	1900	1910
5824 fő	6097 fő	7088 fő	7710 fő	8906 fő

A század végére már kialakult egy szűk vagyonos réteg a községben. A legnagyobb földbirtokosok, az esztergomi érsekség, Gúta község és a gútai plébánia után, azok a családok voltak amelyek a jobbágyfelszabadítás után egész, vagy annál nagyobb telket kaptak. A tehetősebb, legtöbb adót fizető, réteg második csoportját a zsidó földbérlők alkották, akik az érseki birtokot bérelték és kereskedők voltak. Hatalmas szerepük volt a zsidóknak Gútán a kereskedelem fellendítésében, a termények fölvásárlásában.

¹¹ Az önkormányzatról bővebben lásd *Angyal Béla*: Fejezetek a gútai önkormányzat történetéből. Kézirat

¹² A nagy gútai perről lásd *Angyal Béla*: Fejezetek a gútai önkormányzat történetéből. Kézirat.

¹³ *Görgey Artúr*: Életem és működésem. 2. 153-185.

¹⁴ *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. 2. 42.

Kereskedelmi tevékenységük közül meg kell említeni a Vágon a szlovákok által leúsztatott tutajok, talpak felvásárlását és ezek továbbszállítását.

A lakosság túlnyomó többsége azonban 10 kataszteri holdnál kisebb birtokkal rendelkezett, vagy földnélküli napszámosként tartotta el családját. Ezek száma a birtokfelaprózódás, szétöröklés miatt egyre nő a vizsgált időszakban.¹⁵

Az 1876-ban nagyobb mértékben megindult árvíz-mentesítési munkák nyomán a századforduló utáni évtizedekre a folyóvizeket gátak közé szorították. Ezeknek a munkálatoknak az eredményei jelentősen átalakították a határ természeti, vízrajzi képét és hatással voltak a gazdálkodásra és a településszerkezetre egyaránt. A gútai határ egynegyede még 1895-ben is nádas, terméketlen terület volt. Ez az arány 1913-ra 10 % alá csökkent. A szántóföldek 1895-ben a határnak mindössze 18 %-át tették ki, alig két évtizeddel később már a 39 %-át. A gútai lakosság hagyományos külterjes állattartó gazdálkodásával magyarázható, hogy még 1913-ban is a határ 46 %-a füves terület (rétek, legelők) volt. A község vezetősége és a közbirtokosság ellenezte ezeknek a területeknek művelés alá vételét. Gúta jelentős szénaszállító gócpont volt. Hajókon nagymennyiségű szénát szállítottak Budapestre. Szekereken szállították a széles környék falvaiba, városaiba is.¹⁶

A legeltető, külterjes állattartás fennmaradt az 1950-es évekig. A paraszti termelés súlypontja azonban a századforduló táján az állattartásról, halászatról és a gyümölcs-termesztésről a szántóföldi termelésre, a gabonatermesztésre, valamint az ehhez szervesen kötődő belterjes állattartásra helyeződött át. Az állattartáson belül az igénytelenebb fajtákat az értékesebb, többoldalú kihasználást lehetővé tevő fajták váltották fel. 1895-ben még a szarvasmarha állomány csaknem teljes egészében (96,8 %) magyar szürke marhából állt, ez az arány 1911-re 37,8 %-ra zsugorodott, átadva helyüket a jobban tejelő, hízekonyabb nyugati fajtáknak. Az új fajták azonban több gondoskodást, jobb takamányt igényeltek.¹⁷

A múlt század utolsó évtizedeiben nagymértékű tanyásodás indult meg Gúta határában. Már a XVIII. századból vannak levéltári adataink arról, hogy a határban csoportosan elhelyezkedő állattartó, teletető szállások, *aklok* voltak, elsősorban a határ folyókon túli részein. Ezek emlékét számos helynév őrzi a határban Seregakol, Rácakla, Botakla stb. A téli időszakban a gazdák nagyszámú állatait gazdátáig hozták itt egy-egy szolga. Miután az aklok körüli területek a század végén fokozatosan szántóföldi művelés alá kerültek, állandóan lakott tanyákká alakultak, először a szolgák, majd később a családot alapító fiúgyerekek költöztek ide. A szántóföld, a növénytermesztés igényelte az állandó művelést, a közlekedést, kapcsolattartást a községgel viszont nehezítette, hogy nem voltak hidak a folyókon. Nagyobb áradások esetén napokig is szünetelt a közforgalom, elvágvá a községtől a folyókon túli részeket.

A község belterülete a múlt század végére túlnépesedett, a községet körülvevő legelők telkek céljából való kiosztását nem engedélyezte a vezetőség, ez meggyorsította a kitelepülést a határba. Az egykori állattartó szállások helyén valóságos kis falvak keletkeztek, pl. Seregakol és Örtény, ahol már üzlet, kocsmá is nyílt a század elejére. Kialakulóban volt a saját társadalmi életük az itt lakóknak. Útszéli keresztek, haranglábak épültek, búcsút is rendeztek. Seregakolban 1903-ban megépítették az első tanyai osztatlan községi iskolát. A közigazgatási különállásuk azonban soha nem alakult ki, szoros gazdasági, családi kapcsolatok kötötték a tanyasiakat Gútához.¹⁸

¹⁵ Lásd *Angyal Béla*: Fejezetek a gútai önkormányzat történetéből. Kézirat.

¹⁶ Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében. 13-30.

¹⁷ Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében. 61-90.

¹⁸ A tanyáskodásról bővebben lásd *Angyal Béla*: Fejezetek a gútai önkormányzat történetéből. Kézirat.

A határ más részein is alakultak szántóföldi tanyák, a kiköltöző fiatal családok a földjükön építették fel házukat, hozták létre gazdaságukat. A tanyák harmadik nagy csoportja a folyó menti gyümölcsöskertekben jött létre, Pacsérok, Kikelet nevű határrészekben, ahol elsősorban a szegénység telepedett meg. A kitelepülési folyamat arányait jelzi az alábbi két adat: 1910-ben a lakosság 22%-a élt a külterületen, 1933-ban pedig az összes lakóház 34%-a állt a belterületen kívül.

A kiegyezés utáni Magyarország egészére jellemző gyors fejlődés, polgárosodás századunk első évtizedeiben érte el Gútát. A fejlődés elsősorban a közlekedés és az ipar terén volt jelentős. Megépültek a folyókön a hidak, javultak a közutak, kiépült a Gúta-Komárom vasúti szárnyvonal. Gőzmalom, téglagyár, hálógyár létesült a községben.

Az első világháborút követő államfordulat után Gúta a megalakuló Csehszlovákiához került, annak legnagyobb községe lett. Az ezt követő húsz évben Gúta fejlődése a polgári Csehszlovákiában is tovább folytatódott. Kiépült a villanyhálózat a községben, villanymalom létesült a harmincas években. A népesség, elsősorban a halálozási arányszámok csökkenése következtében állandóan növekedett. A vizsgált időszakban a lakosság létszáma következőképpen alakult:¹⁹ 1921: 9676 fő; 1930: 10 822 fő; 1938: 12 160 fő. A lakosság túlnyomó többsége mindig magyar anyanyelvű volt (általában 97-99 % között), ezt kis létszámú zsidó és német ajkú népesség, majd 1918 után csekély számú cseh és szlovák anyanyelvű lakosság egészítette ki. A római katolikus vallású magyar lakosság mellett századunk első felében általában 3 % körül mozgott az egyéb vallási felekezetekhez tartozók aránya, akik közül az izraelita vallásúak voltak a legnagyobb számban.

Elsősorban a nagy népszaporulat következménye volt, hogy felgyorsult a birtokfölaprózódás, az elszegényedés. A folyamat arányait jól mutatja az alábbi táblázat, amelyben az 1910. évi és 1938. évi statisztikák adatait hasonlítom össze:²⁰

Birtoknagyság kat. hold	1910		1938	
	Birtok száma	arány %	Birtok száma	aránya %
0-10	646	66,26	1119	86,08
10-100	325	33,33	181	13,92
100-	4	0,41	–	–

A két adatfelvétel között eltelt 28 év alatt a földbirtokok döntő többsége 10 kataszteri holdnál kisebb méretűvé vált, és az ilyen nagyságú föld már nehezen tudott egy családot eltartani. Megnövekedett az agrárproletariátus, azok száma, akik semmilyen földbirtokkal nem rendelkeztek, napszámoként, cselédként tartották el családjukat. Gúta lakossága túlnyomó többségben a mezőgazdaságból élt a századunk első felében. A vizsgált időszakban ugyan tapasztalható némi eltolódás a mezőgazdaságból élők rovására (1910: 85,8 %, 1938: 79,3 %), de még 1938-ban is a mezőgazdaságból élő népesség mellett csak az iparból élők aránya volt jelentős (11,3 %), a többi foglalkozásból élők aránya 1 % alatt maradt.

A lakosság, elsősorban a fiatalok, a szegénység körében, egyre erősödött az a tendencia, hogy önálló gazdaságukat, megélhetésüket a határban épült tanyákon teremtsék meg. Itt kedvezőbbek voltak a feltételek mint a túlnépesedett belterületen. Becslésem szerint már a lakosság csaknem fele élt a belterületen kívül a negyvenes években. Ez nagy gondot okozott a község vezetőinek, gondoljunk csak arra, hogy a tanyai gyermekek iskoláztatását is be kellett biztosítani. A monarchia utolsó évtizedeiben is

¹⁹ Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 2. 42.

²⁰ Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében. 24.

felmerült ez a kérdés, de elsősorban a Csehszlovák Köztársaság megalakulása után vált komoly problémává, ugyanis bevezették a nyolc osztályos iskolakötelezettséget. A község vezetősége többször tett kísérletet arra, hogy a tanyai építkezéseket keretek közé szorítsa, illetve a már meglévő tanyai központokban (Seregakol, Őrtény) engedélyezze csupán az építkezést, azonban ezek nem sok eredménnyel jártak.

Az iskolák felépítése és fenntartása nagy anyagi terhet jelentett a községnek, de az iskolaügy terén állt be a legnagyobb fejlődés a községben a két háború között, bár ez a község jelentős eladósodásához vezetett. Az 1918 előtti 16 osztály helyett 1934-ben már összesen 45 osztályban folyt az oktatás Gútán.

A bécsi döntés után Gúta Magyarországhoz került. Erre az időszakra a háborús készenlődés, majd a háborús események nyomták rá a bélyegüket. A község tovább küszködött a két háború között felhalmozott adóssággal, jelentős beruházásra nem került sor a községben. Gúta ebben az időszakban rendelkezett a legtöbb lakossal számuk meghaladta a 12 ezret.

Gútát súlyosan érintették a második világháború utáni kitelepítések és a csehszlovák-magyar lakosságcsere. 1947 januárjában és februárjában mintegy 1800 személyt deportáltak Csehországba akik azonban csaknem mind hazatértek 1-2 év után. Ezt követően 1947 folyamán mintegy 2 ezer személyt, tehetősebb családokat, telepítettek át Magyarországra, elsősorban Békéscsaba környékére. A legtöbben Pitvaroson élnek, ahol katolikus templomot építettek a Gútáról áttelepítettek az ötvenes években.²¹ Helyükre Gútra magyarországi szlovákok érkeztek, elsősorban Mezőberényből és Medgyesegyházról. Ezek az események ugyan módosították Gúta lakosságának nemzetiségi összetételét, gyökeresen azonban nem tudták megváltoztatni. Az 1991 tavaszán végzett népszámlálás szerint a város lakosságának mintegy 83 %-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek.²²

Angyal Béla

Karácsonyi népszokások Gútán

Egy héttel karácsony előtt a fiúk összebeszéltek, betanulták a verseket, énekeket és betlehemezni jártak. Házról-házra mentek karácsonyt köszönteni. A közös keresetet elosztották.

Karácsony böjtnél (december 24) reggel korán jártak a pásztorok házról-házra egy csomó vesszővel, köszöntőt mondtak. Jó termést, búzát, jó bort, egészséget kívántak. Minden gazdához elmentek. Mivel egy napon nem tudtak mindenkit köszönteni Újév napján folytatták és Vízkereszt napja volt az utolsó köszöntő nap. A gazda adott valamit a tarisznyájukba, aztán húzott, vagy húzatott egyet a vesszőből, s ahány ágút sikerült kivenni, a néphit szerint annyi szaporulat lesz abban az évben az állatállományában. Ezt a vesszőt feltették a gerendára, később a tükör mellé és aprószentek napján megverték vele a gyerekeket, hogy egészségesek legyenek! Ha rosszkodtak akkor is kikaptak vele.

Ádám-Éva napjától kezdve nem volt szabad kivinni a szemetet, egy sarokba kellett söpörni és karácsony másnapján az állatoknak szórták. Ugyanígy a morzsákat is. Ez volt a karácsonyi *potyadik*.

Nem volt szabad karácsonykor ruhának kiterítve lenni *mert akkor haragszik a Jézuska*. Úgy is mondták, hogy karácsonykor azért nem szabad a ruhákat vizesen kiterítve hagyni a padláson, mert akkor az állatoknak a vizes bőre fog lógni ugyanott.

²¹ Oláh Kálmán: Kis-Dunától a Viharsarokig

²² Gyurgyík László: Magyar mérleg